

Araştırma Makalesi / Research Article

Mülteci Koruması Küresel Kamusal Malının Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Çerçevesinde İncelenmesi*

Zeynep Demirci Çakıroğlu¹, İbrahim Attila Acar²

Öz

Geçmişte yaşanan bir savaş veya iç karışıklık sonucunda çoğunlukla kendi coğrafi bölgelerine iltica eden mülteciler, küreselleşme süreci ile birlikte kendi bölgelerinin dışındaki ülkelere iltica etmeye başlamıştır. Özellikle mülteci trafiğinin yoğun olduğu ve mülteci fabrikası denilebilecek ülkelere iltica eden mülteciler, ilk olarak can güvenliklerini sağlayabilecekleri ülkelere sığınmaktadır. Sonrasında ise Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisindeki basamakların bir üstüne çıkmaya çalışmakta ve gelişmiş ülkelere geçiş yapmaktadır. Tüm bu yaşananlar neticesinde önceleri bölgesel kamusal mal özellikleri gösteren mülteci korumasının niteliği değişmiştir. Bu anlamda çalışma, seçilen örnek savaşlarda yaşanan mülteci hareketleri ile Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi temelinde mülteci korumasının küresel kamusal mal özelliği kazanma sürecini ele almaktadır. İncelenen savaşlardaki mülteci hareketlerine ait verilerin analizi ile mülteci sorununun ve dolayısıyla mülteci korumasının küresel kamusal bir mal olarak değerlendirilmesi gerekliliği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Küresel Kamusal Mal, Mülteci Koruması, Mülteci Trafiği, Mülteci Fabrikası, Basamak Ülke, Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi.*

Examination of the Refugee Protection Global Public Good in the Framework of Maslow's Hierarchy of Needs

Abstract

Refugees, who mostly took refuge in their own geographical regions as a result of a war or internal disturbance in the past, have started to take refuge in countries outside of their own regions with the globalization process. Especially the refugees who take refuge from countries where refugee traffic is intense and which can be called refugee factories, first take refuge in countries where they can ensure their life safety. Thereafter it tries to climb up one of the steps in Maslow's Hierarchy of Needs and passes to developed countries. As a result of all these experiences, the characteristics of the refugee protection, which was previously a regional public goods, has changed. In this sense, the study discusses the process of refugee protection gaining a global public goods on the basis of the refugee movements experienced in the selected wars and Maslow's Hierarchy of Needs. With the analysis of the data on the refugee movements in the wars examined, it is concluded that the refugee problem and thus the refugee protection should be evaluated as a global public good.

Keywords: *Global Public Goods, Refugee Protection, Refugee Traffic, Refugee Factory, Stepping Country, Maslow's Hierarchy of Needs.*

* Bu çalışma, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR danışmanlığında Zeynep DEMİRCİ tarafından tamamlanan "Küresel Kamusal Bir Mal Olarak Mülteci Koruması" başlığı ile tamamlanarak 01.08.2019 tarihinde savunulan doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Maliye Bölümü, zeynep.demirci@ikc.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-2613-2525>

² Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisat Bölümü, acar@ikc.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-9354-6971>.

Atıf: Demirci Çakıroğlu, Z., Acar, İ.A. (2022). Mülteci koruması küresel kamusal malının Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi çerçevesinde incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40 (3), 548-565.

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu mülteci hareketlerini ve dolayısıyla mülteci sorunlarını önemli ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir. Ülkesindeki doğal afetler, iç çatışmalar, savaşlar ya da çeşitli yönlerden yapılan baskı gibi zorlayıcı sebeplerle iltica etmek zorunda kalan mülteciler, gidilen ülkeler açısından çeşitli sorunlar oluşturmuştur. Bu sorunların çözümü noktasında ise mülteci korumasının sağlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Önceleri bölgesel olarak iltica eden mülteciler küreselleşmenin ortaya çıkardığı etkiler sonucu bölgeler arası hareket kabiliyeti kazanmıştır. Küreselleşmenin sağladığı ulaşım imkanları sayesinde mültecilerin kendi bölgeleri dışına çıkmaları sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Özellikle 2000'li yıllar sonrasında mülteciler neredeyse tüm dünyaya yayılma eğilimi göstermeye başlamıştır.

Bu anlamda çalışmada ilk olarak mültecilik olgusu, mülteci sorunlarının ortaya çıkışı ile bölgesel ve küresel ölçekte ülkelere etkileri ele alınmış ve mülteci korumasının neden önemli olduğundan bahsedilmiştir. Bu konuyu takiben mülteci hareketlerini açıklayan mülteci fabrikası, mülteci trafiği ve basamak ülke kavramlarına yer verilmiş ve Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Maslow, 1943) kapsamında mülteci hareketleri değerlendirilmiştir. Son kısımda ise I. ve II. Körfez Savaşları, Bosna Savaşı ve güncel olması sebebiyle Suriye İç Savaşı'ndaki mülteci hareketleri incelenerek, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi temelinde mülteci korumasının küresel kamusal mal ve bölgesel kamusal mal olma özellikleri tartışılmıştır. Çalışmada neden bu savaşlara yer verildiği her savaş özelinde ifade edilmiştir. Ancak Suriye İç Savaşı'nda, Türkiye'nin uygulamış olduğu politika mültecilerin doğal yayılma hareketlerini etkilemiştir. Bu sebeple bu savaş özelinde Türkiye'nin verilerinin dahil olduğu ve olmadığı durumlar ayrı ayrı değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuç mülteci korumasının küresel kamusal mal olması açısından dikkat çekici bulunmuştur.

1. MÜLTECİLİK VE MÜLTECİ KORUMASININ BÖLGELERİ KÜRESELLEŞTİRMESİ

Mülteciler; ülkesindeki zorlama, savaş, çatışma gibi olumsuz durumlardan kaçarak başka bir ülkede sığınma aramak zorunda kalmaktadır. Hali hazırda bu olumsuz durum sebebiyle iltica etmek zorunda kalan mültecilerin iltica süreçlerinde de pek çok sorunla karşılaştığı bilinmektedir. Bu iltica süreci mülteciler açısından zorlu olmasının yanında, iltica edilen ülkeler açısından da ciddi zorluklar oluşturmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasi birçok sorunla karşılaşan ülkelerin aynı zamanda mülteciler için büyük miktarlarda harcamalar yapması da kaçınılmaz olmaktadır.

Geçmiş zamanlarda yaşanan kitlesel mülteci akınlarında mülteci hareketleri, bölgesel ölçekte gelişim göstermiştir. Bu anlamda mülteci hareketlerinden sadece o bölgede bulunan diğer ülkeler etkilenmiştir. Ancak küreselleşme sonucu mültecilerin bölge dışındaki ülkelere iltica etme yeteneği kazanmasıyla birlikte, yalnızca bölge ülkelerinin değil küresel ölçekte dünya ülkelerinin neredeyse tamamının etkilendiği bir sürece geçilmiştir.

1.1. Mülteciliğin Ortaya Çıkışı ve Mülteci Sorunu

İnsanların toplu halde yaşamaya başlamalarını takiben sığınma ve mültecilik sorunları da ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk mülteci sorunu olarak kabul edilebilecek olan kavimler göçünden beri insanlar belirli sebeplerle ülkelerini terk etmek durumunda kalmıştır (Çapan ve Güvenç, 2017). Yoğun olarak mülteci sorunlarına sebebiyet veren durumlar çeşitli olsa da bu problemin ana nedeninin ülke içi karışıklıklar veya savaşlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eski zamanlardan başlayan ve günümüze kadar da devam eden bu süreç sığınma ve mültecilik kavramının oluşumuna ve gelişimine zemin hazırlamıştır. İşte mülteci kavramı, zorlu koşullar

sebebiyle can güvenliğinden endişe edip ülkesinden kaçarak başka ülkeye korunma talebinde bulunan ve bu talebi kabul edilen kişi olarak tanımlanabilmektedir (Tunç, 2015). Bu zorlu koşullar; savaşlar, doğal afetler, ayrımcılık, dini ya da siyasi düşünceleri nedeniyle görülen baskı, zulüm korkusu, vb. olabilmektedir (Hedberg ve Haandrikman, 2014). Ancak tarihteki büyük çaplı mülteci hareketleri incelendiğinde genellikle savaşların daha büyük yoğunlukta mülteci sorununa sebebiyet verdiği görülmektedir.

Mülteci kavramının tanımlanmasında ve mültecilerin haklara ulaşabilmelerinde 1951 ve 1967 yılında imzalanan uluslararası sözleşmeler ve protokoller önemlidir. 1951 yılında imzalanan “Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi” uluslararası mülteci hukukunun temeli olarak kabul edilmektedir. Ancak, 1951 yılında yapılan mülteci tanımının kapsamının dar olması sebebiyle Birleşmiş Milletler aracılığıyla 1967 yılında yeni bir protokol (*Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Ek Protokol*) hazırlanarak mülteci tanımı son halini almıştır.

Mülteci tanımının yapılması üzerine ülkeler nezdinde uluslararası çerçeveye uygun olarak mültecilere çeşitli haklar da tanınmıştır. Ancak, yine de ülkesindeki baskı ve zorlayıcı unsurlar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve başka ülkelere sığınan mülteciler büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle savaşlar sebebiyle yapılan kitlesel mülteci akınlarında hem mülteciler hem de ülkeler açısından çeşitli zorluklar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Uzun yıllardan beri süregelen bu sorunların çözümü ve mülteci korumasının sağlanması gerekmektedir.

1.2. Mülteci Sorununun Bölge Ülkelere Etkileri ve Küreselleşmesi: Mülteci Korumasının Önemi

Geçen dönemler boyunca dünyanın siyasi, ekonomik, sosyal yapısı değiştiği ve özellikle küreselleşmenin getirdiği olumlu ve olumsuz faktörlerle de beraber mültecilik konusu farklı bir anlam ve boyut kazanmaya başlamıştır. Neredeyse insanlık tarihinin başlangıcından itibaren yaşanan savaşlar incelendiğinde, mülteci sorunlarının önemi daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu anlamda mülteci sorunu var olduğu günden bugüne değin, sorunların çözümü adına gerek az gerek çok sayıda önlemler alınmıştır ve alınmaktadır. Geçmişten günümüze kadar çeşitli kuruluşlar oluşturulmakla birlikte, mültecilere koruma sağlanması, haklarının korunması ve ihtiyaçlarının temin edilebilmesi adına yapılan faaliyetler, günümüzde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK/UNHCR) aracılığıyla yürütülmektedir. Ancak mültecilerin ilk giriş yaptığı ülkeler mültecilerin korunmasına ilişkin büyük sorumluluğa sahip olmakta ve ilk müdahale ve koruma bu ülkeler tarafından yapılmaktadır.

Mültecilerin ev sahibi ülkeye girişiyle birlikte olumlu ve olumsuz birçok açıdan etkileri ortaya çıkmaktadır. Mültecilerin ya da sığınmacıların ülkelerinden ayrılırken bıraktıkları somut varlıkları ile birlikte iltica ettikleri ülkeye getirdiği soyut varlıkları da mevcuttur. Meslekleri, becerileri, yetenekleri, vb. varlıkları ev sahibi ülkeler açısından olumlu etkiler oluşturmaktadır. Mültecilerin iltica ettikleri ülkede bu soyut varlıklarını kullanarak yeni ürünler yetiştirmesi ve tarımsal üretimi arttırması söz konusu olabilmektedir. Aynı şekilde yerel toplumun daha ucuza mal almasını sağlayacak yeni ticaret olanakları da oluşturabilirler (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği/BMMYK, 1997).

Mülteciler belirli şartlar ile iltica ettikleri ülkelere olumlu etkiler sağlayabileceği gibi genellikle olumsuz etkilerin oluştuğunu söylemek mümkündür. Ülkeler mülteci akınlarıyla karşılaştıklarından itibaren mülteci ve sığınmacılar için pek çok şey yapmakla yükümlü hale gelmektedir. Ancak çoğu zaman bu yük ülkelere ağır gelmekte, ülkeler bu maliyetleri

karşılayamamakta ve ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Çünkü ülkeler kaynaklarını toplumun ihtiyaçlarını karşılamada kullanmak yerine, mültecilerin ihtiyaçlarına yönelik konulara ayırmak zorunda kalmaktadır (Kaynak vd., 1992). Bu durum da yerel halkın üzerinde olumsuz bir etki oluşmasına zemin hazırlamakta ve uluslararası toplum tarafından mültecilerin kayırılması düşüncesi de bu olumsuzluğu pekiştirmektedir. Sonuçta yerel halk ile mülteciler arasındaki ilişkiler gerginleşmekte ve huzursuzluk ve çatışmalar ortaya çıkabilmektedir (BMMYK, 1997).

Ev sahibi ülkelerin karşılaştığı bu sorunlar sebebiyle büyük yüklerle karşılaştığı görülmektedir (Ciğer, 2015). Çok büyük sorumluluk gerektirmesi sebebiyle ülkeler çoğunlukla bu sorumluluklarını yerine getirememekte ve hak ihlalleri doğmaktadır. Uluslararası alanda bu hak ihlallerinin önüne geçmek için ülkeler genellikle yetersiz kalmaktadır. Özellikle ülkelerin kendi ulusal menfaatleri kapsamında sorunu değerlendirmeleri, bu konuda düzenleme yapma isteğini de azaltmaktadır. Ülkeler kamuoyunun olumsuz tepkileriyle beraber kendi vatandaşlarının güvenliğini gerekçe göstererek ve birtakım idari ve hukuksal engeller koyarak mültecilerin ülkeye girişini zorlaştırmakta, hatta engellemektedir (Crisp, 2003). Ülkelerin mülteci sorununa çözüm bulmak yerine kayıtsız kalmayı seçmeleri sorunu daha da alevlendirmektedir.

Yaşanan mülteci sorunlarında ev sahibi ülkelerin yanı sıra savaşların ya da iç karışıklıkların yaşandığı bölgede bulunan komşu ülkeler ve mülteci sorununun yaşandığı bölgede yer almayan daha uzaktaki ülkeler de çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Küreselleşmenin ülkeleri yakınlaştırmasıyla birlikte bir ülkede yaşanan sorun diğer ülkeleri de kısa bir sürede etkileyebilmektedir. Özellikle mülteci hareketleri kitlesel olduğunda bu durum çokça yaşanmaktadır. Çünkü mülteci kabul eden ve ev sahipliği yapan ülkeler mültecilere yeterli korumayı sağlayamadığında mülteciler başka ülkelere iltica etmektedir. Bu durum tüm dünya ülkelerini potansiyel bir iltica ülkesi haline getirmektedir. Bu bağlamda mülteci korumasını tek bir ülkenin sorunu olarak görmek ve yükümlülüklerden kaçınmak günümüz dünyasını daha büyük tehlikelere açık bırakmaktadır. Mülteci sorununun artık tüm dünya ülkelerini ilgilendirmesi sebebiyle de bu konuya ortak bir politika ile çözüm getirilmesi ve mültecilere koruma sağlanması, hem ülkelerin kendi güvenliği hem de mülteci sorununun mümkün olduğu kadar azaltılması açısından son derece elzemdir (Demirci, 2019).

1.3. Mülteci Korumasının Küresel Kamusal Mal Özelliği Kazanma Süreci

Mülteci korumasının teorik çerçevede küresel kamusal bir mal olarak değerlendirilme süreci, küresel kamusal malların özelliklerini taşıyıp taşıyamamasına göre şekillenmektedir. Demirci ve Acar (2019) bu teorik çerçeveyi ifade etmiştir. Mülteci hareketlerinin yalnızca bölgesel olmaması, bölge dışındaki diğer ülkelere de mültecilerin hareket etmesi; mülteci sorununun yarattığı negatif dışsallığın potansiyel tüm ülkelere yayıldığını göstermektedir. Bunun yanında ülkeler çeşitli politikalarla ülke sınırlarına mültecilerin gelmesini engellemeye çalışmaktadır. Ancak bu engellemelere rağmen mülteciler yasal ya da yasal olmayan yollardan ülkelere giriş yapmaktadır. Bu durumda mülteci sorunlarında dışlamanın kısmen de olsa mümkün olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda mülteciler bir ülkeye iltica ettikten sonra başka ülkelere de iltica edebilmektedir. Bu bağlamda küresel kamusal malların temel özelliklerinden biri olan tüketimde rekabet olmaması özelliğinin mülteci sorunlarında da var olduğu söylenebilmektedir (Demirci ve Acar, 2019).

Aynı zamanda mülteci sorunu küresel bir hale geldiği için tüm ulusların ve uluslararası kuruluşların yapılan maliyetlere katılması gerekir. Yapılan yardımların miktarlarına bakıldığında zaman ülkelerin bu küresel soruna karşı daha az duyarlı olduğu görülmekte olup, bu maliyetlere

çoğunlukla ev sahibi ülkeler katlanmaktadır. Bir diğer ifade ile kamusal malların temel özellikleri sonucu ortaya çıkan bedavacılık sorunuyla burada da karşılaşılmaktadır. Birçok ülke ortaya çıkan mülteci hareketi karşısında herhangi bir maliyete katlanmadan veya az bir maliyete katlanarak bu sorunların meydana getireceği olumsuz etkilerden korunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da kamusal nitelikte mal ve hizmet üretimi ya gerçekleştirilememekte ya da yetersiz düzeyde sunulmaktadır birçok alanda olumsuz etkiler meydana getirmektedir (Teyyare ve Sayaner, 2017).

Mülteci sorunlarında karşılaşılan etkiler mülteci korumasında da karşımıza çıkmaktadır. Mülteci sorunlarının çözümü, başka bir ifadeyle mülteci korumasının sağlanması ile bir pozitif dışsallık ortaya çıkmaktadır. Bu pozitif dışsallıktan ülkeler, mülteci koruması için yaptığı katkılardan bağımsız olarak yararlanmaktadır. Bu durum tüketimde dışlama olmadığına işaret etmektedir. Aynı şekilde bir ülkenin bundan sağladığı fayda diğer ülkelerin faydasını azaltmayacağından dolayı da tüketimde rekabet olmadığı görülmektedir (Bursaloğlu, 2016). Aynı zamanda yukarıda belirtildiği üzere maliyetlere katlanmayanlar da mültecilere koruma sağlanması ile oluşan barış ve istikrar düzeninden yarar sağlayabileceklerinden bedavacılık sorunu mülteci korumasında karşımıza çıkmaktadır (Suhrke, 1998). Bu anlamda hem mülteci sorunu hem de bu sorunların çözümü anlamına gelen mülteci koruması, fayda veya zararın yayıldığı alana göre önceleri bölgesel kamusal mal özellikleri göstermekteyken zamanla küresel kamusal malların temel özelliklerini taşımaya başlamıştır.

Demirci ve Acar (2019) tarafından mülteci korumasının teorik çerçevesinin ele alındığı çalışmada belirtildiği gibi; ev sahibi ülkelere finansman sağlanması veya sağlanmaması, ülkelerin mülteci kabul etmemek yönünde çeşitli politikalar üretmesi, mülteci sorunlarının ev sahibi ülkede ekonomik istikrar problemlerine sebep olması ve bu durumun diğer ülkelere de sirayet etmesi gibi birçok farklı neden ile de mülteci koruması küresel kamusal bir mal olma özelliklerine kavuşmuştur (Demirci ve Acar, 2019). Burada önemli olan nokta, mültecilerin ayrıldığı ülkeler belli iken iltica etmek isteyeceği ülkeler belli ve kesin değildir. Hatta mülteciler can güvenliklerini sağlamak üzere iltica ettiği ilk ülkeden başka ülkelere de gidebilmektedir. Bu da mülteci sorununu bir dünya meselesi yapmakta ve mülteci korumasını küresel ölçekte sağlamayı gerektirmektedir (Demirci, 2019).

2. MÜLTECI HAREKETLERİNİ AÇIKLAYAN KAVRAMLAR VE MASLOW İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ İLİŞKİSİ

Mülteci korumasının küresel kamusal mal özellikleri kazanma sürecinde en dikkat çekici hususlardan biri, yaşanan savaşları izleyen yıllarda mülteci hareketlerinde gerçekleşen değişikliklerdir. Mülteci sorununun çeşitli nedenleri olmakla birlikte tarihte gözlemlenen kitlesel mülteci akınlarının sebebi, genellikle savaşlar ve iç çatışmalar olmuştur. Birden fazla ülkenin savaşması ya da ülke içinde yaşanan çatışmalar sebebiyle çok fazla insan, ülkesini terk etmek zorunda kalmaktadır. Ülkesinde gıda, sağlık, barınma ve güvenlik gibi ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar, ilk kaçış yeri olarak genelde komşu ülkelere iltica etmektedir. Bu sebeple özellikle mülteci fabrikası olarak nitelendirilen ülkelerin yer aldığı ve mülteci trafiğinin yoğun olduğu Ortadoğu ve Afrika'da yüksek sayıda mülteci bulunmaktadır. Ancak savaş veya iç çatışma gibi kitlesel mülteci akınlarına sebebiyet veren olayların ardından mülteci hareketlerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Bu bölgelerdeki mülteciler küreselleşmenin etkisiyle birlikte ilk iltica ettiği ülkelerin dışına çıkarak daha uzaktaki ülkelere gitmeye başlamaktadır.

Mültecilerin iltica sürecindeki bu hareketlerini açıklamak üzere çeşitli kavramlar geliştirilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından bu kavramların açıklanmasına gerek duyulmaktadır.

2.1. Mülteci Fabrikası ve Mülteci Trafiği

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri dünyanın her yerinde savaşlar ve iç çatışmalar yaşanmaktadır. Ülkelerinde yaşanan savaş ya da iç çatışmadan kaçan ya da zorunlu olarak ülkesinden çıkarılan kişiler, başka ülkelere iltica etmek durumunda kalmaktadır. Dünyanın farklı ve birçok coğrafyasında bu durum yaşanmakta ise de bazı bölgelerde daha sık yaşandığı söylenebilmektedir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika bölgesindeki ülkelerde, savaşlar ve iç çatışmalar çok daha fazladır. Siyasi, askeri ve iktisadi meseleler ile coğrafi konum vb. konularda yaşanan sorunlar sebebiyle bu bölgelerde neredeyse hiç bitmeyen bir savaş yaşanmaktadır. Dünyada yaşanan savaşlarla karşılaştırması yapıldığında ise, savaşların yaklaşık yarısının bu bölgelerde olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bu anlamda yoğun savaşlar ve iç çatışmalar yaşanması sebebiyle bu ülkelerden iltica eden mülteci sayısı, dünya sıralamasında en üst basamağı zorlamakta ve bu ülkeler adeta bir fabrika gibi mülteci üretmektedir. Bu sebeple, yaşanan savaşlar ya da iç çatışmalar yoluyla sürekli mülteci veren ülkeleri ifade etmek için mülteci fabrikası kavramını kullanmak, doğru bir ifade olmaktadır. Genel bir tanımlama ile mülteci fabrikası, yaşanan savaşlar ya da iç çatışmalar sebebiyle sürekli mülteci veren ülkeleri ifade etmektedir.

Mülteci fabrikası olan ülkelerden iltica etmek zorunda kalan kişiler, yine ilk olarak can güvenliklerini sağlamak için bu bölgede yer alan başka bir ülkeye sığınmaktadır. Bu sebeple de bu bölgelerde yoğun bir mülteci hareketliliğinin yaşandığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Sürekli savaşların yaşandığı ve bir mülteci fabrikası gibi sürekli mülteci üreten ülkelerden bir diğerine yüksek sayılarda mülteci geçişi yaşanmaktadır. Yaşanan mülteci geçişlerini ifade etmek üzere mülteci trafiği kavramı, yerinde bir kullanım olmaktadır. Bu bağlamda mülteci trafiği, mülteci nüfusunun fazla olduğu bölgelerdeki mülteci giriş çıkışlarını ifade etmektedir.

2.2. Basamak Ülke

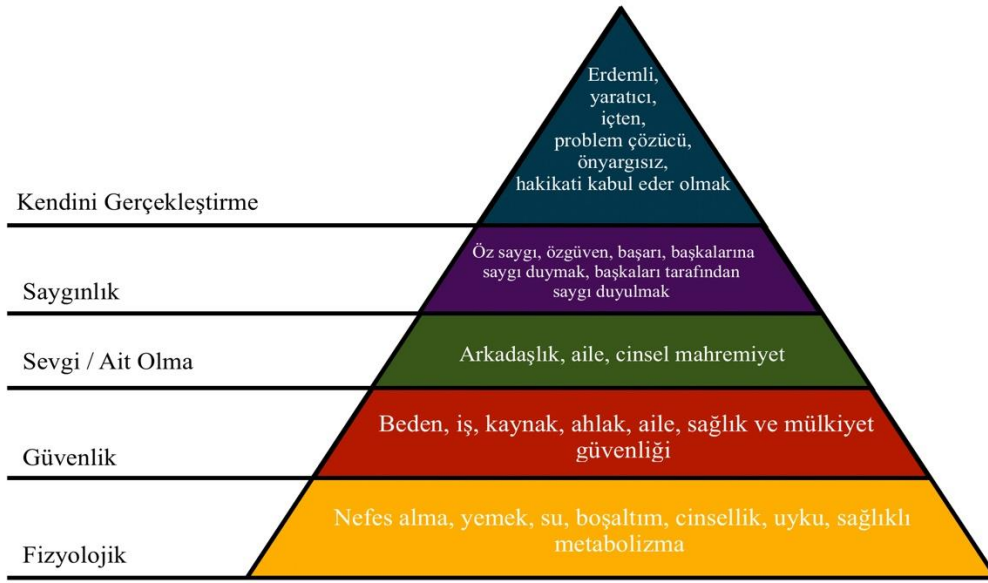
Ravenstein'in, *Göç Kanunları* (Ravenstein, 1889) adlı eserinde belirttiği düşünceleri üzerine iki göç modeli olduğu söylenebilmektedir. İlk modelde göç basamaklı bir şekilde, kısa mesafeli ve zincirleme olarak gelişmiş ticaret merkezlerine doğru gerçekleşmektedir. İkinci modelde ise göç basamaksız, uzun mesafeli ve dolaysız olarak ticaret ve sanayinin merkezlerine yönelmektedir. Bu modeller çerçevesinde ortaya çıkan sonuç, göçün gelişmiş ülkelere yöneldiğidir (Çağlayan, 2006).

Mülteciler; zorunlu olarak göç eden kişiler oldukları için bu göç modellerinin mülteciler için de geçerli olması mümkündür. Gerçekleşen mülteci hareketleri incelendiğinde, mültecilerin de özellikle ilk modeldeki gibi basamaklı bir şekilde gelişmiş ülkelere yöneldiği görülmektedir. Mülteci fabrikası olan ülkeler çoğunlukla Ortadoğu ve Afrika Bölgesinde yer almakta ve mülteciler açısından ilk sığınılan ülke de bu bölgede olmaktadır. Ancak yoğun mülteci trafiğine sahip olan bu ülkeler genellikle bir geçiş ülkesi olmaktadır. Çünkü mülteciler can güvenliğini sağlamak için ilk olarak komşu ülkelere gitmekle birlikte bu ülkeleri basamak ülke olarak kullanmakta ve ilk fırsatta daha iyi yaşam standartları için gelişmiş ülkelere gitmektedir. Mültecilerin ilk olarak iltica ettikleri ve gelişmiş ülkelere geçiş için bir aşama olarak gördükleri ülkeleri de basamak ülke olarak ifade etmemiz mümkündür.

2.3. Mülteci Hareketleri ile Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi İlişkisi

Savaşlar ve iç çatışmalar sebebiyle mülteciler ilk olarak can güvenliklerini sağlamak için en yakınlarında bulunan ülkelere iltica etmektedir. Ancak kitlesel mülteci akınlarına sebebiyet veren olayların ardından mülteci hareketlerinde değişiklikler meydana gelmektedir. İlk iltica ettikleri ülkeleri basamak ülke olarak kullanan mülteciler küreselleşmenin etkisiyle birlikte bu ülkelerin dışına çıkarak Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine benzer şekilde daha uzaktaki ülkelere gitmeye başlamaktadır.

Şekil 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Kaynak: Maslow, 1943.

Şekil 1'de yer alan Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine göre, insanların ihtiyaçları sınırsızdır ve insan bir ihtiyacı giderdikten sonra başka bir ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Hiyerarşide alt düzeydeki ihtiyaçlar karşılanmadan üst basamaklara geçiş anlamlı olmamaktadır. Alt basamaklardaki ihtiyaçlar karşılandıkça insanlar bir üst basamakta yer alan isteklerini gerçekleştirme arzusu duymaktadır. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin en alt basamağında yeme, içme, nefes alma gibi fizyolojik ihtiyaçlar yer almaktadır. Sonraki basamakta, dış faktörlü kaynaklardan kendini koruma şeklinde gerçekleşen güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Güvenlik ihtiyacını karşılayan insanlar bir üst basamak olan sevgi ve sosyal ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Sonraki basamaklar ise sırasıyla değer verilme, saygınlık ihtiyacı ve kendini gerçekleştirmedir (Maslow, 1943).

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde belirttiği durum, kitlesel mülteci hareketlerinde de kendini göstermektedir. Savaş ya da çatışma sebebiyle ülkesinden kaçmak zorunda kalan kişiler ilk olarak komşu ülkelerde sığınma aramaktadır. Çünkü savaşın başladığı ilk yıllarda Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde ilk iki basamakta yer alan fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla can güvenliği tehlikesi içinde hareket eden mülteciler, gidebilecekleri en yakın ülkeye sığınmaktadır. Savaşın başladığı ve etkilerinin yoğun olarak devam ettiği bu süreçte, savaş ya da

çatışma olan ülkenin komşularında ciddi bir mülteci nüfusu görülmekte ve mülteci koruması bölgesel kamusal mal özellikleri göstermektedir. Ancak savaş bitip etkilerini kaybetmeye başladığında Maslow'un hiyerarşisinde ilk basamakların üstündeki basamaklar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Can ve mal güvenliğinin sağlandığını düşünen birçok mülteci ülkesine geri dönmektedir. Bu sebeple toplam mülteci sayısında gözle görülür bir düşüş olmaktadır. Bununla birlikte ülkesine dönmeyen mültecilerin bölge dışı ülkelere hareket ettikleri görülmektedir. Can ve mal güvenliğini sağlayan mülteciler bir üst basamak olan; sosyal hayatın iyileştirilmesi, daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, daha iyi çalışma imkanlarına kavuşma ya da daha yüksek bir refah düzeyi için gelişmiş ülkelere iltica etmektedir. Sonuç olarak Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisindeki basamaklar teker teker gerçekleştirilirken mültecilerin bölge dışına çıkması, mülteci korumasını bölgesel kamusal mal olmaktan çıkararak küresel kamusal mal haline getirmektedir.

Bahsi geçen bu durum; Körfez Savaşları, Bosna Savaşı ve Suriye İç Savaşı'nda görülmektedir. Çalışma kapsamında son bölümde bu savaşlar incelenmiş, bu savaşlara yer verilmesinin sebepleri ise her savaş özelinde açıklanmıştır.

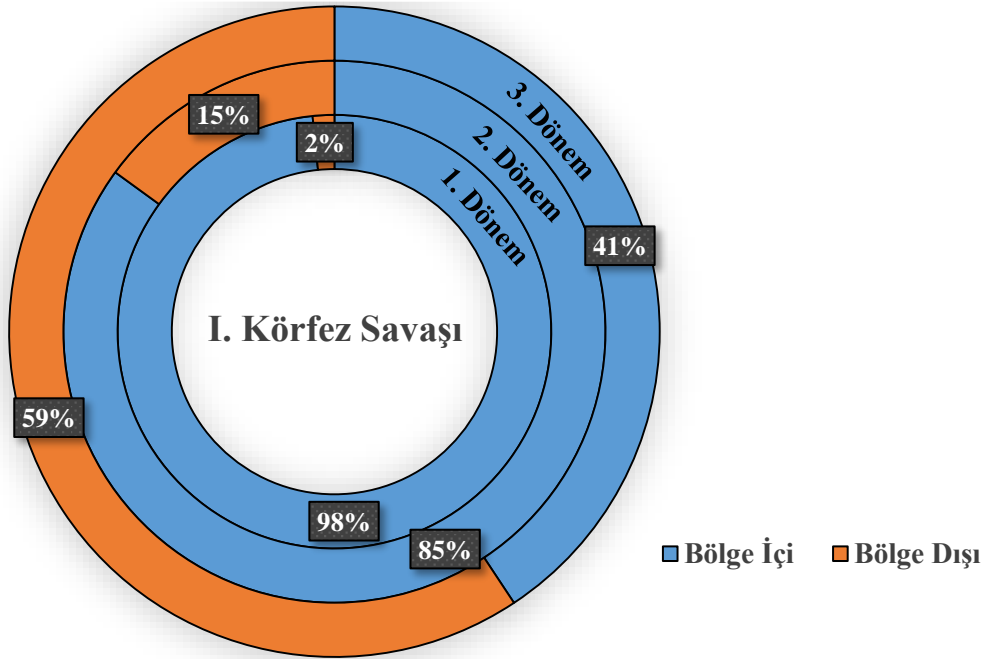
3. SEÇİLMİŞ SAVAŞLARDAKİ MÜLTECI HAREKETLERİ İLE MÜLTECI KORUMASI KÜRESEL KAMUSAL MALININ İNCELENMESİ

Çalışmanın bu kısmında bazı örnek savaşlar seçilip; savaş yıllarında, savaşın bitimini takip eden dönemde ve etkisini iyice kaybettiği dönemdeki mülteci hareketlerinde yaşanan değişiklikler incelenerek mülteci korumasının Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi çerçevesinde bölgesellik ve küresellik ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, UNHCR Refugee Data Finder'den alınan sığınmacı ve mülteci verileri ile Irak'ın I. ve II. Körfez Savaşları, Bosna Savaşı ve güncel olması sebebiyle Suriye İç Savaşı incelenmiştir. İncelenen verilere yalnızca mülteci sayıları değil sığınmacı sayıları da dahil edilmiştir. Sığınmacıların da mülteci statüsü bekleyen aday mülteciler olması ve ortaya çıkan problemlerde mültecilerle benzer etkileri yaşamaları, sığınmacı sayılarının da incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple incelenen verilerde mülteci ve sığınmacı sayıları üzerine değerlendirme yapılmıştır. Aynı zamanda bu veriler analiz edilerek görselleştirilmiştir. Bu savaşlar görselleştirilirken her savaş özelinde mülteci hareketlerinin küreselleştiğini gösteren verilere rastlanılmıştır. Şekillerde yer almayan bu veriler her savaş özelinde ifade edilmiştir.

3.1. I. ve II. Körfez Savaşları

I. ve II. Körfez Savaşı'nın çalışmanın bu kısmında yer almasının sebebi, mülteci korumasının bölgesel ve küresel etkilerinin net görülebilmesinin mümkün olmasıdır. Özellikle 1990-1991 ve 2003-2011 yılları arasında yaşanan I. ve II. Körfez Savaşlarının karşılaştırılma imkanı, küreselleşmenin mülteci hareketlerini nasıl değiştirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Aşağıda Irak'ın I. ve II. Körfez Savaşlarına ilişkin şekillere yer verilmiştir.

Şekil 2: I. Körfez Savaşı'nda Mülteci Hareketleri

Kaynak: UNHCR (2021)'den alınan verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

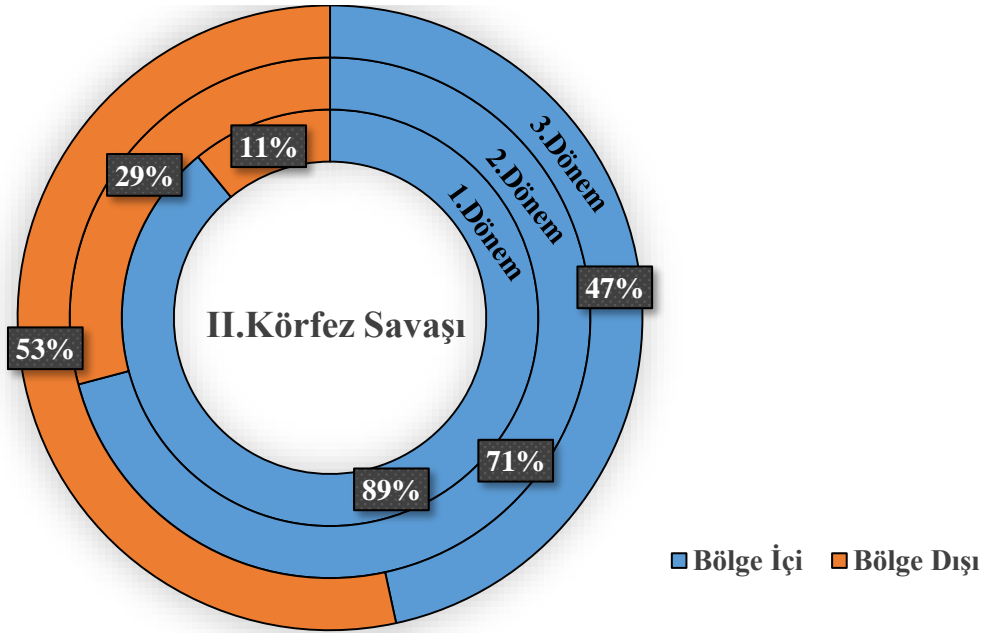
Şekil 2'de I. Körfez Savaşı ve sonrasında Iraklı mültecilerin bölge içi ve bölge dışı¹ dağılımları gösterilmiştir. Savaşın başlangıcı, bitişi ve sonrası dönemlerde Iraklı mültecilerin hareketleri bölgesellikten küreselliğe doğru değişmiştir. Bu anlamda şekilde 1. dönem olarak savaşın yaşandığı ve etkilerinin devam ettiği dönem olan 1990-1992 yılları gösterilmiştir. 2. dönem, savaş sonrasında ülkedeki güven ortamı sebebiyle toplam Iraklı mülteci sayısının önemli ölçüde düştüğü 1993 yılı ile 2001 yılı arasındaki dönemi ifade ederken 3. dönem ise mülteci hareketlerinin küresellik özelliği gösterdiği 2002-2005 yılları arasını kapsamaktadır. Mavi ile belirtilen kısımlar Iraklı mültecilerin bölge içinde dağılımını gösterirken turuncu ile belirtilen kısımlar ise bölge dışına iltica eden mültecileri göstermektedir.

Şekile bakıldığında 1. dönemde Iraklı mültecilerin %98'i bölge içindeyken yalnızca %2'lik kısmı bölge dışına çıkabilmiştir. Bu dönemde toplam Iraklı mülteci sayısının ortalaması 1.266.494 iken bölge dışına sadece 20.403 Iraklı mülteci iltica etmiştir. Savaşın bitimini takip eden yılları kapsayan 2. dönemde ülkede sağlanan güvenli ortam sonucu ülkesine geri dönen mültecilerin de etkisiyle toplam mülteci sayısının ortalaması nerdeyse %50 düşerek 679.089 olmuştur. Bu dönemde bölge dışına iltica eden Iraklı mülteci sayısı sürekli artarak 2001 yılında 161.030'a ulaşırken dönemin ortalaması 101.815 olarak gerçekleşmiştir. İlk dönem bölge dışı oranı %2 olan ve tamamen bölgesellik özellikleri gösteren Iraklı mülteci hareketi, 2. dönemde bu oranın %15'e yükselmesiyle küresellik kazanmaya başlamıştır. I. Körfez Savaşı'nın etkisini iyice kaybettiği ve Iraklı mülteci hareketinin küreselliğinin iyice belirginleştiği 3. dönemde ise ortalaması 221.165 olan bölge dışındaki Iraklı mülteci sayısı ortalaması 151.742 olan bölge içi Iraklı mülteci sayısını geçmiştir. I. Körfez Savaşı'nın sebep olduğu mülteci hareketinin küreselleşmesini gösteren en önemli bulgu, ilk dönemde ortalama 20.403 olan bölge dışı mülteci sayısının 10 katından fazla yükselirken; yine ilk dönemde ortalama 1.246.091 olan bölge içi mülteci sayısının %88 oranında

azalmasıdır. Bu durum Maslow'un teorisinin mülteci hareketlerinde de görüldüğünü doğrular niteliktedir.

Şekil 3'te ise Irak'ın 2003-2011 yıllarında yaşadığı II. Körfez Savaşı ve sonrasında Iraklı mültecilerin bölge içi ve bölge dışı² dağılımları gösterilmiştir.

Şekil 3: II. Körfez Savaşı'nda Mülteci Hareketleri

Kaynak: UNHCR Refugee Data Finder'den alınan verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

Bu savaşta kitlesel mülteci hareketleri 2006 yılından itibaren başladığı için şekilde 1. dönem olarak mülteci hareketlerinin başladığı ve savaşın devam ettiği dönem olan 2006-2011 yılları gösterilmiştir. 2. dönem, savaşın ardından ülkesine dönen mülteciler sebebiyle toplam mülteci sayısının büyük oranda azaldığı 2012-2014 yılları arasını kapsamaktadır. 3. dönem ise mülteci hareketlerinin küresellik özelliği gösterdiği 2015-2017 yılları arasını ifade etmektedir. Mavi ile belirtilen kısımlar Iraklı mültecilerin bölge içinde dağılımını gösterirken turuncu ile belirtilen kısımlar bölge dışına iltica eden mültecileri göstermektedir.

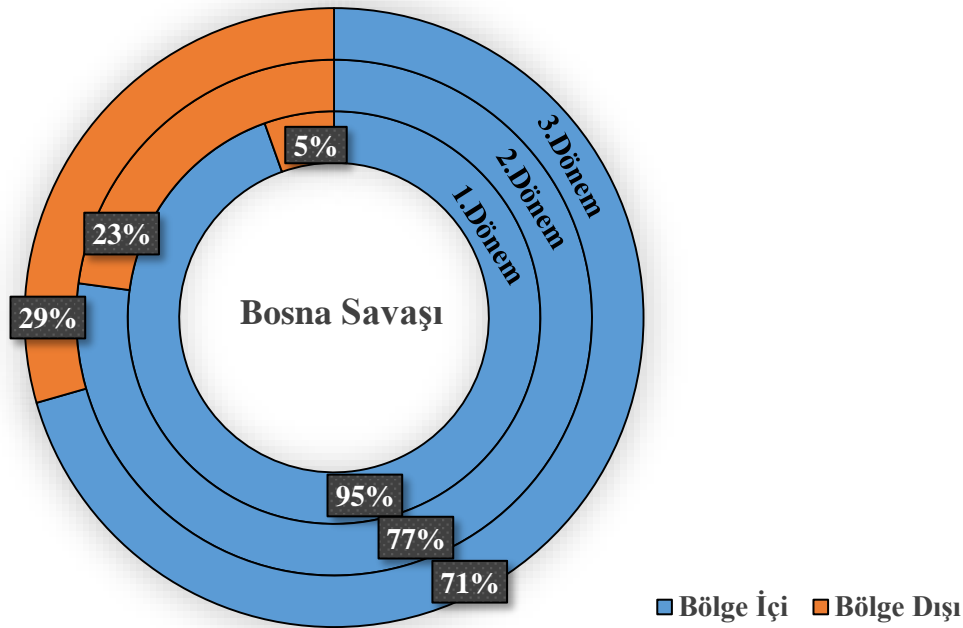
II. Körfez Savaşı'nın ilk döneminde ortalaması 1.789.715 olan toplam mülteci sayısının %11'ine denk gelen 195.697 Iraklı mülteci bölge dışına iltica etmiştir. Savaşın bittiği yılı takip eden 2. dönemde toplam mülteci sayısı yaklaşık %70 azalarak ortalama 563.310 olmuştur. Söz konusu dönemde bölge dışına iltica eden mültecilerin oranı %29'a yükselmiştir. 3. dönemde ise toplam mülteci sayısının ortalaması artarak 576.910 olmuştur. Bu dönemde bölge dışındaki mülteci sayısı ortalaması savaşın ilk yıllarına göre önemli ölçüde artarak 308.032'ye yükselmiş ve bölge içi mülteci sayısının ortalamasını geçmiştir. Savaşın genelindeki mülteci hareketlerine bakıldığında bölge içindeki ülkelere iltica eden mülteci sayısındaki değişim oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki 2007 yılında 2.143.175 Iraklı mülteci bölge içindeki ülkelere giderken incelenen en son yıl olan 2017 yılında bu sayı 301.144 olmuştur. Bölge dışındaki ülkelere giden mülteci

sayılarına genel olarak bakıldığında ise 193.763 mülteci ile 2007 yılı en düşük sayıya sahipken bu konudaki en yüksek sayı 333.957 ile 2017 yılına aittir. İki körfez savaşı mülteci hareketlerindeki değişimler üzerinden karşılaştırıldığında küreselleşme süreci açısından benzerlik göstermektedir. İlk dönemlerinde bölgesel özellik gösteren mülteci hareketleri, 2. dönemde küresellik özellikleri göstermeye başlamış ve 3. dönemde küreselleşmiştir. 90'lı ve 2000'li yıllarda yaşanan iki ayrı savaş sonucu iltica eden toplam mülteci sayısının giderek artması, ilerleyen yıllarda da benzer bir durum olduğunda daha büyük kitlesel mülteci akınlarının oluşacağına işaret etmektedir. Bu durum, savaş sonrasında mülteci hareketlerinin küreselleşme süreci göz önünde bulundurulursa ilerleyen dönemlerde daha büyük küresel mülteci akınlarının oluşabileceğini göstermektedir.

3.2. Bosna Savaşı

Bosna'nın bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Bosna savaşı, diğer savaşlardan farklılık gösterdiği için seçilen savaşlar arasında yer almıştır. Çünkü mültecilerin gitmeyi arzu ettikleri ülkeler, Maslow'un teorisine de benzer olarak daha iyi şartlarda yaşayabilecekleri gelişmiş ülkelerdir ve genellikle bölge dışındaki ülkelere gitme eğilimi Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika'ya yöneliktir. Ancak Bosna, hali hazırda Avrupa'da yer alan bir ülke olduğu için yaşanan savaşta oluşan mülteci hareketlerinin değişimi çalışmanın konusu bakımından incelenmeye değerdir. Bu anlamda şekil 4 Bosna'da 1992-1995 yıllarında yaşanan savaş sırasında ve sonrasında yaşanan kitlesel mülteci hareketlerini göstermektedir.

Şekil 4: Bosna Savaşı'nda Mülteci Hareketleri

Kaynak: UNHCR Refugee Data Finder'den alınan verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 4'te Bosna Savaşı ve sonrasında Bosnalı mültecilerin bölge içi ve bölge dışı³ dağılımları yer almaktadır. 1. dönem ile savaşın yaşandığı ve etkilerini en çok hissettirdiği dönem olan 1992-

1997 yılları gösterilmiştir. 2. dönem savaşın etkilerini kaybettiği ve toplam mülteci sayısının azaldığı 1998-2002 yılları arasını ifade ederken, 3. dönem mülteci hareketlerinin küresellik özelliği gösterdiği 2003-2006 dönemini kapsamaktadır. Mavi ile belirtilen kısımlar Bosnalı mültecilerin bölge içinde dağılımını gösterirken turuncu ile belirtilen kısımlar ise bölge dışına iltica eden mültecileri göstermektedir.

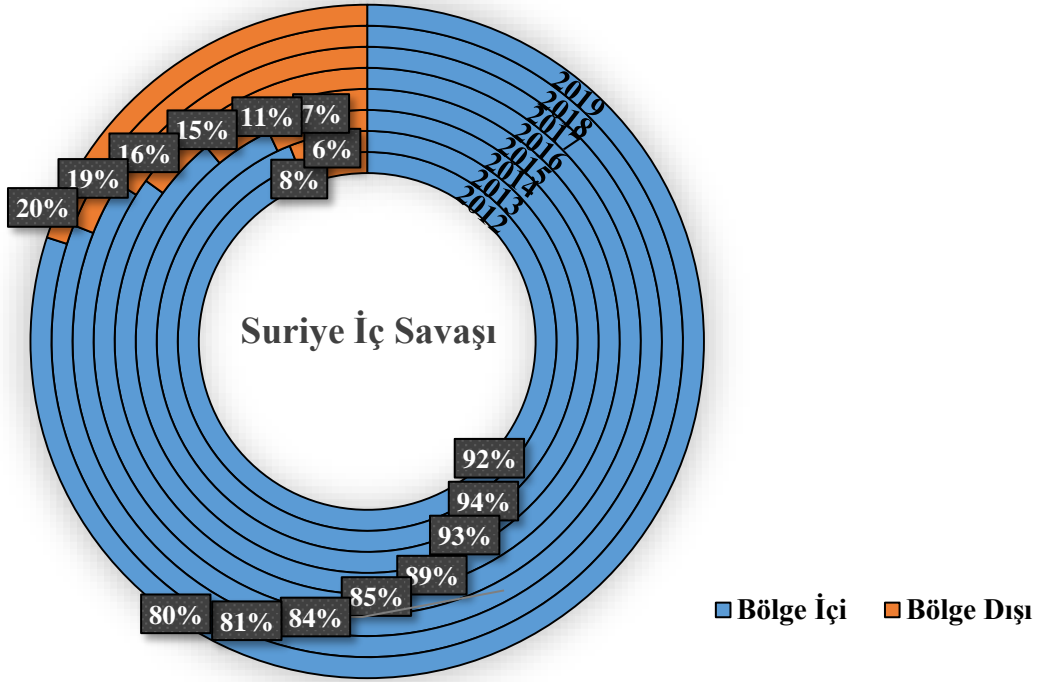
Bosna savaşı değerlendirilirken sadece komşu ülkeler değil tüm Avrupa ülkeleri bölge içinde sayılmış, bu durumda Avrupa ülkelerinin birbiri arasında sınır geçişlerinin nispeten diğer ülkelere göre daha kolay olması etkili olmuştur. Dolayısıyla genel olarak şekile bakıldığında, gerek iktisadi anlamda gerekse sosyal anlamda dünyanın en gelişmiş ülkeleriyle aynı bölgede yer alan Bosna'da mülteci hareketleri 1. dönemde bölgesel olmuş, mültecilerin %95'i bölge içinde yer alan ülkelere gitmiştir. Ancak 2. dönemde Bosnalı mültecilerin bölge dışındaki ülkelere gitme oranı yükselmiş ve %23'e ulaşmıştır. 3. dönem ise bu oran %29'a yükselmiştir. Bosnalı mültecilerin %29'unun bölge dışındaki ülkelere iltica etmesi, Iraklı mültecilerin %53'ünün bölge dışındaki ülkelere iltica etmesine denk ve belki de daha büyük önem arz etmektedir. Ortadoğu'da yer alan Irak'ın bölgesindeki ülkeler; savaşların ve iç çatışmaların süreklilik arz ettiği, siyasi, iktisadi ve içtimai istikrarın sağlanamadığı ülkelere olmaktadır. Böylece ülkesindeki zor durumdan kendini kurtarmak isteyen mülteciler, ülkesinin bulunduğu bölgeye iltica ettiklerinde karşılaştıkları manzara çok farklı olmadığı için ilk fırsatta bölge dışında bir ülkeye gitmeyi tercih etmektedirler. Fakat Almanya, Fransa, İsveç gibi dünyada mülteci fabrikası olarak nitelendirilebilecek ülkelerin yer aldığı bölgelerden, mültecilerin nihai olarak sığınmak istedikleri ülkelere sığınan Bosnalı mültecilerin bölge dışına çıkmaları bir yana kendi ülkelerine dönmeleri dahi şaşırtıcı niteliktedir. Oysaki şekil oluşturulurken UNHCR'den alınan verilere göre Bosnalı mültecilerin özellikle ABD olmak üzere Kanada ve Avustralya'ya yoğun iltica başvurusunda bulunduğu görülmektedir. 2003-2006 yıllarında bölge dışındaki ülkelere iltica eden mülteci oranı ortalama %29 olsa da 2006 yılında toplam 201.633 Bosnalı mültecinin 115.330'u bölge dışına çıkmış, bu yıla ait bölge dışı oranı en yüksek seviyesine ulaşarak %57 olmuştur. Bosna gibi gelişmiş ülkelere komşu olan bir ülkede dahi savaşı takip eden yıllarda bölge dışındaki ülkelere giden mülteci oranının bu seviyelere yükselebilmesi açıkça göstermektedir ki kitlesel mülteci akınlarına sebep olan savaş ya da herhangi bir olay hangi bölgede yaşanırsa yaşansın küresel sonuçlar doğurmaktadır.

3.3. Suriye İç Savaşı

Çalışmanın bu bölümünde ele alınan son savaş günümüzde hala devam etmekte olan Suriye İç Savaşı'dır. Irak ve Bosna savaşlarında olduğu gibi savaş sonrasındaki mülteci hareketlerini değerlendirmek mümkün olmadığı için bu savaş her yıl ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmiştir. Suriye'deki iç savaş şiddetli bir şekilde devam ederken Suriyeli mültecilerin hareketlerindeki değişim çalışmanın konusu itibarıyla oldukça dikkat çekici bulunmuştur. Ayrıca güncel olması ve dünya gündeminde önemli bir yer tutmasının yanında bu savaşta Türkiye'nin uyguladığı kamu politikası da Suriye İç Savaşı'nın seçilen savaşlar arasında yer almasına sebep olmuştur. Zira Türkiye'nin, Suriyeli mültecilerin savaş süresince can güvenliklerini sağlamak ve savaş sonrasında ülkelere dönmelerine yardımcı olmak şeklinde gerçekleştirdiği geçici koruma daha önceki kitlesel mülteci hareketlerinde rastlanılan bir durum değildir. Suriye ile uzun bir kara sınırına sahip, yüz ölçümü ve nüfusu itibarıyla dünyanın birçok ülkesinden büyük olan Türkiye'nin böyle bir politika izlemesi, Suriyeli mültecilere daha önce görülmemiş bir imkan sağlamıştır. Dolayısıyla bu durum Suriyeli mültecilerin doğal yayılma hareketlerini etkilemiştir. Bu sebeple Suriyeli mültecilerin hareketlerini Türkiye'nin dahil olduğu ve olmadığı iki ayrı örnek ile

incelemek, Türkiye'nin bu konudaki etkisini ortaya çıkaracağı gibi Suriyeli mültecilerin hareketlerindeki değişimin daha doğru değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Suriyeli mültecilerin 2012-2019 yılları arasında bölge içindeki ve bölge dışındaki⁴ ülkelere dağılımı şekil 5 ile gösterilmiştir.

Şekil 5: Suriye İç Savaşı'nda Mülteci Hareketleri

Kaynak: UNHCR Refugee Data Finder'den alınan verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

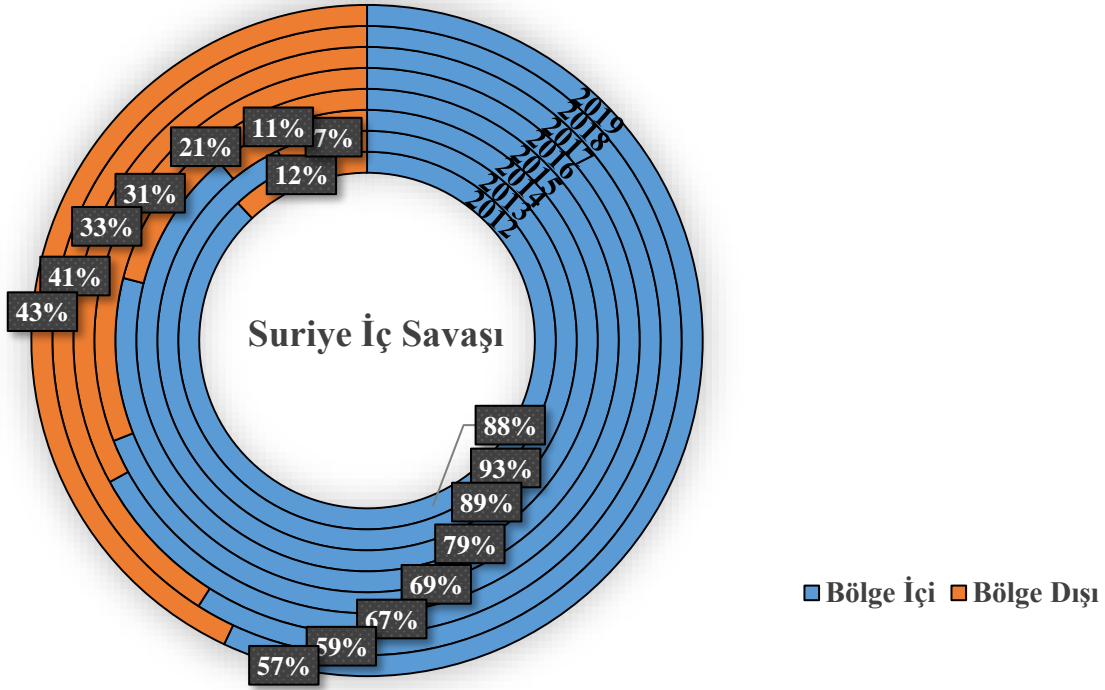
Diğer savaşlardan farklı olarak Suriye İç Savaşı devam ettiği için Suriyeli mültecilerin hareketleri dönemler şeklinde ele alınamamış, onun yerine savaşın başlangıcı itibariyle güncel verilerin olduğu son yıl olan 2020 yılına kadar her yıl ayrı ayrı değerlendirilmiştir. 2020 yılı verileri 2019 yılı verilerine göre artmış olsa da oran olarak çok büyük fark olmadığından şekile yansıtılmamıştır. Şekilde mavi ile belirtilen kısımlar Suriyeli mültecilerin bölge içindeki dağılımını gösterirken turuncu ile belirtilen kısımlar ise bölge dışındaki ülkelere iltica eden mültecileri göstermektedir.

Şekil 5'e genel olarak bakıldığında bölge dışındaki ülkelere iltica eden mültecilerin giderek artan bir orana sahip olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca savaş devam ettiği için her yıl toplam mülteci sayısının da sürekli artması bölge dışındaki ülkelere iltica eden mültecilerin sayısının yükseldiği anlamına gelmektedir. Nitekim 2012 ve 2013 yıllarında bölge dışındaki ülkelere iltica eden Suriyeli mülteci nüfusları karşılaştırıldığında oransal bir düşüş olsa da sayısal olarak artış yaşanmıştır. Öyle ki 2013 yılında neredeyse 2 kat artarak 2.509.369 olan toplam mülteci sayısının %6'sına denk gelen 141.080 mülteci bölge dışındaki ülkelere iltica etmişken 2012 yılında toplam mülteci sayısının %8'i olarak ifade edilen bölge dışındaki ülkelere iltica eden mülteci sayısı 62.276'dır. Bu durum bir yıl içerisinde bölge dışındaki ülkelere iltica eden Suriyeli mülteci

sayısında %100'den fazla bir artış yaşandığını göstermektedir. Suriye İç Savaşı'nın şiddetinin yüksek olması şekilde gösterilen dönemdeki her yıl toplam mülteci sayısının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu dönemin başlangıcında 755.045 olan toplam mülteci sayısı 2019 yılına gelindiğinde 6.735.418 olmuştur. Toplam mülteci sayısındaki bu çarpıcı artışa bağlı olarak bölge dışındaki ülkelere iltica eden mülteci sayısında da son derece önemli artışlar gerçekleşmiş ve 1 milyondan fazla Suriyeli mülteci bölge dışındaki ülkelere iltica etmiştir. Suriye İç Savaşı diğer savaşlardan farklı olarak daha savaş bitmeden küresellik arz etmeye başlamıştır. İncelenen diğer savaşlarda savaşın devam ettiği dönemde mültecilerin neredeyse tamamı bölge içindeki ülkelere gidebilmişken savaşın bitimini takip eden yıllarda bölge dışındaki ülkelere iltica artmaya başlamıştır. Ancak Suriye İç Savaşı'ndaki hareketler bu durumun değiştiğini göstermektedir. Çünkü Suriye Savaşı devam ederken ve Türkiye'nin uyguladığı kamu politikasına rağmen Suriyeli mülteciler bölge dışındaki ülkelere giderek küresel olarak yayılmaya başlamıştır. Savaşın bitimini takip eden süreçte çok daha fazla mültecinin bölge dışındaki ülkelere gideceği tahmin edilmektedir. Bu durum 90'lı ve 2000'li yıllarda yaşanan etkileri benzer iki ayrı savaşın bölgesellik eğilimlerinin değiştiğini doğrular niteliktedir. 1980'li yıllardan itibaren başlayan küreselleşme süreciyle birlikte ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve imkanlar sayesinde kişilerin yer değiştirmesi daha kolay olmuştur. Bu sebeple 90'lı yıllarda yaşanan bir savaşta mültecilerin bölge dışındaki ülkelere gidebilmesi daha zorlu olduğu için savaşların yaşandığı yıllarda yoğun bölgesel hareketler görülmektedir. Ancak ulaşım teknolojilerinin önemli ölçüde geliştiği son dönemlerde yaşanan bir savaşta ise mültecilerin bölge dışındaki ülkelere gitme şansı artmaktadır. Bu yüzden savaşın devam ettiği yıllarda dahi mültecilerin bölge dışına gitme oranı eskisine göre daha fazla olmaktadır. Suriye İç Savaşı; ilerleyen yıllarda yaşanacak bir savaşta oluşabilecek kitlesel mülteci akınlarında, mülteci hareketlerinin daha çabuk küreselleşeceği ve neredeyse ilk yıllarından itibaren tüm dünyanın sorunu haline geleceği bu düşünceyi destekler nitelikteki en net kanıtlardan biridir.

Yukarıda bahsedildiği üzere Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin uyguladığı kamu politikasının mültecilerin hareketlerini etkilediği düşünülmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin böyle bir politika uygulamadığı varsayımıyla Türkiye'nin verileri toplam mülteci sayılarından çıkarılmış ve bu veriler olmadan Suriyeli mülteci hareketlerinin bölgeselliği/küreselliği tartışılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda aşağıda Türkiye'nin verileri olmadan değerlendirilen mülteci hareketleri şekline yer verilmiştir.

Şekil 6: Türkiye Verilerinin Dahil Olmadığı Durumda Suriye İç Savaşı'nda Mülteci Hareketleri

Kaynak: UNHCR Refugee Data Finder'den alınan verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 6'da Türkiye'nin verileri dahil edilmediği durumda, Suriye İç Savaşı sırasında Suriyeli mültecilerin bölge içi ve bölge dışı⁵ dağılımları gösterilmiştir. Şekil 5'tekiyle aynı şekilde Suriye İç Savaşı devam ettiği için Suriyeli mültecilerin hareketleri dönemler şeklinde ele alınamamış, onun yerine savaşın başlangıcı itibariyle güncel verilerin olduğu son yıl olan 2020 yılına kadar her yıl ayrı ayrı değerlendirilmiştir. 2020 yılı verileri 2019 yılı verilerine göre artmış olsa da oran olarak çok büyük fark olmadığından şekile yansıtılmamıştır. Şekilde mavi ile belirtilen kısımlar Suriyeli mültecilerin bölge içindeki dağılımını gösterirken turuncu ile belirtilen kısımlar ise bölge dışındaki ülkelere iltica eden mültecileri göstermektedir.

Şekil 6'ya genel olarak bakıldığında Suriyeli mültecilerin Şekil 5'e göre büyük oranda küresellik gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin verileri çıkarıldığında, savaşın başladığı 2012 yılındaki toplam mülteci sayısı 506.379 iken 2019 yılına gelindiğinde bu sayı yaklaşık 6 kat artarak 3.159.048'e yükselmiştir. Mültecilerin bölge içi ve bölge dışı dağılımları da kayda değer bir şekilde değişmiştir. 2012 yılında 62.276 mülteci savaştan kaçarak bölge dışındaki ülkelere iltica etmişken 2019 yılında 1.347.960 mülteci bölge dışındaki ülkelerde sığınma aramıştır. Türkiye'nin verilerinin dahil olduğu durumda 2019 yılında Suriyeli mültecilerin %20'si bölge dışındaki ülkelere gitmiştir. Ancak şekil 6 incelendiğinde bu bölge dışı oranının %100'den fazla bir artışla %43'e yükseldiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin verilerinin dahil olmadığı durumda Suriyeli mültecilerin yaklaşık yarısı bölge dışındaki ülkelere gitmiştir. Şekil 6'dan anlaşılmaktadır ki Türkiye'nin uyguladığı kamu politikası Suriyeli mültecilerin iltica hareketlerini değiştirmiştir. Türkiye'nin verileri dahil edilmediğinde Suriye İç Savaşı devam ederken 3 milyon

mültecinin yaklaşık 1.5 milyonunun bölge dışındaki ülkelere iltica etmesi, sorunun küreselliğini gözler önüne sermektedir. Son olarak Türkiye'nin böyle bir politika uygulamaması durumunda çok daha fazla Suriyeli mültecinin bölge dışındaki ülkelere iltica edeceği ve sorunun küreselliğinin daha üst boyutlarda yaşanacağı muhtemeldir.

İncelenen bu 3 savaş ile görülmektedir ki yaşanan mülteci akınlarında, mülteciler ilk olarak bölgesel hareket etmişler, ancak ilerleyen zamanlarda Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine benzer şekilde bölge dışındaki ülkelere gitmeye başlamışlardır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra hızlanan küreselleşmenin etkisiyle birlikte bu durumun ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Bosna ve Körfez savaşlarında görüldüğü üzere mülteciler, savaş bittiğinde ya da etkileri iyice azaldığında bölge dışındaki ülkelere gitmiştir. Ancak Suriye İç Savaşı'ndaki mülteci hareketleri incelendiğinde, henüz savaş bitmeden mültecilerin küresel ölçekte yayılım göstermeye başladığı görülmektedir. Bu anlamda gelecekte yaşanacak savaşlarda, savaşın başlangıcı itibarıyla mülteciler küresel olarak tüm dünya ülkelerine yayılabilecektir. Tüm bu incelemeler üzerine denilebilir ki mülteci koruması, küresel kamusal bir maldır ve mülteci sorunlarının çözümünde başarı sağlanabilmesi için tüm dünya ülkelerinin belirlenecek ve uygulanacak politikalarda yer alması gereklidir.

4. SONUÇ

Örnek savaşlar seçilerek mülteci korumasının küresel kamusal mal özelliği kazanma sürecinin incelendiği bu çalışmada, savaş sebebiyle oluşan mülteci hareketlerinin incelenmesi sırasında bazı ülkelerin çok yüksek sayılarda mülteci ürettiği ve mültecilerin bu bölge ve ülkeler arasında geçişlerinin çok sık olduğu görülmüştür. Bu anlamda yaşanan savaşlar ya da iç çatışmalar sebebiyle sürekli mülteci veren ülkeleri ifade etmek için mülteci fabrikası kavramı kullanılmıştır. Mülteci trafiği ise mülteci nüfusunun fazla olduğu bölgelerdeki mülteci giriş çıkışlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda bu mülteci trafiği, savaşların yoğun yaşandığı mülteci fabrikalarından gelişmiş ülkelere gitmek için de ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda mültecilerin ilk olarak iltica ettikleri ve gelişmiş ülkelere geçiş için bir aşama olarak gördükleri ülkeleri ifade etmek için de basamak ülke kullanımı tercih edilmiştir.

İncelenen 3 savaş ile de mülteci hareketlerinde, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine benzer bir durumun yaşandığı görülmektedir. Mülteciler ilk aşamada, güvenlik ve barınma gibi temel ihtiyaçları dolayısıyla en yakınında yer alan ülkelere iltica etmiştir. Ancak savaşın bittiği ya da etkilerinin fazlasıyla azalmaya başladığı yıllarda mültecilerin önemli bir kısmı ülkelere geri dönmekteyken, kalan kısmı daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilmek için gelişmiş ülkelere geçiş yapmıştır.

90'lı yıllardaki Körfez Savaşı'nda mülteciler daha az bir oranda bölge dışındaki ülkelere gidebilmişken 2000'li yıllarda yaşanan II. Körfez Savaşı'nda küreselleşmenin etkisiyle mültecilerin bölge dışındaki ülkelere gitme oranı oldukça yükselmiştir. Bosna Savaşı incelendiğinde, son dönemde mültecilerin %29'unun bölge dışındaki ülkelere gittiği görülmektedir. Bosna gibi gelişmiş ülkelere komşu olan bir ülkede dahi savaşı takip eden yıllarda bölge dışındaki ülkelere giden mülteci oranının bu seviyelere yükselebilmesi açıkça göstermektedir ki kitlesel mülteci akınlarına sebep olan savaş ya da herhangi bir olay hangi bölgede yaşanırsa yaşansın küresel sonuçlar doğurmaktadır.

Suriye İç Savaşı'ndaki mülteci hareketleri incelendiğinde ise, henüz savaş bitmeden mültecilerin küresel ölçekte yayılım gösterdiği görülmüştür. Türkiye'nin uyguladığı kamu politikasına rağmen Suriyeli mülteciler bölge dışındaki ülkelere giderek küresel olarak yayılmaya

başlamış ve 2019 yılında bölge dışındaki ülkelere giden Suriyeli mültecilerin oranı %20'ye ulaşmıştır. Türkiye'nin uyguladığı kamu politikası hariç tutulduğunda ise neredeyse mültecilerin yarısı, dünyanın birçok bölgesinde yer alan ülkelere gitmiştir. Suriye İç Savaşı'ndan çıkarılabilecek en doğru sonuç, gelecekte bir savaş ya da iç çatışma olduğunda iltica eden mültecilerin daha ilk aşamalarda küresellik özelliği gösterip, dünyanın birçok bölgesine yayılabileceğidir. Bu anlamda, hiyerarşide yer alan basamaklar teker teker gerçekleştirilirken mültecilerin bölge dışına çıkması, mülteci korumasının bölgesel kamusal mal olmaktan çıkarak küresel kamusal mal haline geldiğini göstermektedir. Mülteci hareketlerinin küreselleşmesi sonucu mültecilere koruma sağlanması ya da sağlanmaması, birden fazla bölgede yer alan birden fazla ülkeyi olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilediği için mülteci korumasını küresel kamusal mal olarak değerlendirmemek uygulanacak politikalar açısından başarısız sonuçlara yol açacaktır. Küresel kamusal bir mal olması neticesinde mülteci korumasının sağlanması için küresel ölçekte politikalar oluşturulması ve tüm dünya ülkelerinin bu politikaların uygulanması aşamasında yer alması gereklidir.

NOTLAR

- ¹ Coğrafi konum itibarıyla bölge içi ve bölge dışı ülkeler belirlenmiştir.
- ² Coğrafi konum itibarıyla bölge içi ve bölge dışı ülkeler belirlenmiştir.
- ³ Coğrafi konum itibarıyla bölge içi ve bölge dışı ülkeler belirlenmiştir.
- ⁴ Coğrafi konum itibarıyla bölge içi ve bölge dışı ülkeler belirlenmiştir.
- ⁵ Coğrafi konum itibarıyla bölge içi ve bölge dışı ülkeler belirlenmiştir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazar Katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol (1967). 1951 Cenevre Sözleşmesine Ek Protokol. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/115-multecilerin-hukuki-durumuna-dair-1967-tarihli-protokol/>

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği/BMMYK (1997). *Dünya mültecilerinin durumu: Bir insanlık sorunu*. Oxford University Press, New York.

- Bursaliođlu, S. A. (2016). Migration in the global public good literature: Syrian refugees and Turkey. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, Ver. 5, 21(10), 27-36. <https://doi.org/10.9790/0837-2110052736>
- Ciğer, M. İ. (2015). Why so states share the burden during refugee emergencies. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 65-110.
- Crisp, J. (2003). Refugees and the global politics of asylum. *The Political Quarterly*, 74(1), 75-87. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.2003.00582.x>
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muđla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Çapan, F., & Güvenç, B. (2017). Kavimler göçü ve Batı Roma İmparatorluğunun çöküşü. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 6(18), 629-640.
- Demirci, Z. (2019). *Küresel kamusal bir mal olarak mülteci koruması*. (Doktora Tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Demirci, Z., & Acar, İ. A. (2019). Küresel kamusal mal çerçevesinde mülteci koruması. *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık, 177, 422-447.
- Hedberg, C., & Haandrikman, K. (2014). Repopulation of the Swedish Countryside: Globalisation by international migration. *Journal of Rural Studies*, 34, 128-138. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.005>
- Kaynak, M., Yinanç, R., Şahin, C., Tomanbay, M., Safran, M., Süzal, N., Aldan, M., Özkiper, A. H., & Aytaç, F. (1992). *İraklı sığınmacılar ve Türkiye (1988 – 1991)*. Tanmak Yayınları, Ankara.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305. <https://doi.org/10.2307/2979333>
- Suhrke, A. (1998). Burden-Sharing during refugee emergencies: The logic of collective versus national action. *Journal of Refugee Studies*, 11(4), 396-415. <https://doi.org/10.1093/jrs/11.4.396>
- Teyyare, E., & Sayaner, K. (2017). Suriye İç Savaşı sonrası ortaya çıkan göç hareketinin kamusal mallar teorisi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 429-453.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere yönelik bir değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- United Nations Refugee Agency/UNHCR. (2021). 25.08.2021 tarihinde <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=dSd3a0> adresinden erişilmiştir.